

Paul Mulders en Sjaak Körver (red.) *Oud maar niet af, reflecties over ouder worden in onze cultuur*, Uitgeverij Valkhof Pers, Nijmegen, 2006, pag. 182, ISBN 90 5625 208 9, € 15,-

Gelezen door: Drs. Hendrik-Jan Nieuwenhuis, Hoofd van de Pastorale Dienst in Ziekenhuis Gelderse Vallei te Ede (Gld.).

In de reeks *Publiekslezingen Theologische Faculteit Tilburg* (red. Prof. dr. R. Nauta) is deze bundel het negende deel. Hij bevat achtereenvolgens een reeks beschouwingen over ouderdom en ouder worden (deel I) en een aantal berichten uit het veld van de geestelijke verzorging aan ouderen (deel II)

De beschouwingen zijn grotendeels cultuurkritisch van aard. De inleiding van Mulders (*Inleiding. De laat-moderne situatie.*) zet alvast de toon voor de overige bijdragen. Het woord 'inleiding' is in dit geval een tikje misleidend. Zijn tekst is meer dan een invoering in de thematiek, maar grotendeels een kritische beschouwing over de – meestal niet of nauwelijks gearticuleerde – visie van onze samenleving op ouderdom en ouder worden. (p.10 e.v.) Hij laat zien hoe diep de culturele representaties van ouder worden en ouderdom ingrijpen in de samenleving en in de laatmoderne variant daarvan tot een tweedeling leiden: jongeren versus ouderen. Anders gezegd: goed versus fout. Dat hiermee de zingeving van het leven bij oudere mensen onder zware druk komt te staan, ligt voor de hand. Zeker als erbij bedacht wordt dat het verschijnsel individualisering ook zijn tienduizenden verslaat, waardoor de gemeenschap als dragend construct erodeert. De ellende is bovendien, dat veel wat wordt aangeboden aan ondersteuning en hulp sterk probleem georiënteerd is en is ontworpen vanuit een visie van krachtige, zelfredzame – jonge! – mensen. Daarmee verdwijnt het zicht op wat voor oudere mensen onontkoombaar is: het zich verstaan met ambivalentie, *met levenskunst derhalve, die niet of nauwelijks met technische of instrumentele mid-*

delen op te lossen is. (p.14) Kortom: 'het project van de moderniteit', dat de wisselvalligheden van het leven te lijf gaat met beheerssystemen – *technische of instrumentele middelen!* –, loopt op de klippen van de ouderdom en is daarmee een aardige metafoor voor het leven zelf.

De volgende bijdragen werken het hier al aangegeven thema op eigen wijze uit.

Van Erp (De gave van het ouder worden, theologische en antropologische perspectieven op ouderdom in de laat-moderne cultuur) doet dat theologisch en antropologisch, *Baars (Ouder worden, eindigheid en vereindiging)* zet een en ander om te beginnen in historisch perspectief en loopt vervolgens ook tegen het punt van het moderne geloof in beheersbaarheid aan. Voor de hand liggend, al was het maar vanwege de mooie dissertatie die hij hier heel, heel lang geleden over schreef naar aanleiding van het werk van Horkheimer en Adorno. Hij verbindt daar een mooie beschouwing over chronologische en subjectieve tijd aan (*Leven in verschillende tijden*, p.41 e.v.) en de mogelijkheid sterfelijkheid te beleven als positief, want verdieping van het menselijke (p.48)

Van Knippenberg (Oefenen in afhankelijkheid. Geestelijke leiding aan ouderen: een praktisch theologisch perspectief) werkt de taken uit, waar mensen in verschillende levensperiodes voor worden gesteld. Van belang hierbij zijn begrensdheid en transcendentie als polaire begrippen. Geestelijke leiding definieert hij als 'het bevorderen, herijken en versterken van religieuze identiteit' (p.60) en religie als 'de school waarin de verhouding met de Transcendente, met eeuwigheid en oneindigheid, gestalte krijgt'. (p.63)

Andriessen (Een eigen weg gaan. Over spiritualiteit in de ouderdom.) maakt een onderscheid tussen wat hij noemt: de ervaring van de eerste zin en de tweede zin. De eerste heeft betrekking op levensdrift, levensverlangen: behoeften, begeerten, strevingen, in dienst van de wens zichzelf te verwerklijken.

De tweede is daar nooit helemaal vandaan, maar verstaat zich vooral met de grenzen waarmee mensen zich mee moeten zien te verzoenen. Tegenbeeld van beheersbaarheid, dus. In deel II wordt door de meeste auteurs in theoretische zin ingehaakt op wat in deel I aan de orde wordt gesteld, maar is met name geschreven met de poten in de modder.

Sjaak Körver, de tweede redacteur van de bundel, introduceert de bijdragen met onder meer het onderstrepen van het belang van geestelijke verzorging in de omgang met ouderen.

Adri Verweij opent de reeks met een verslag van het (zijn?) seniorenpastoraat, een project dat begon in Utrecht, dat in eerste instantie met name een vorm van eerstelijnszorg is. Hij maakt gebruik van het gedachtegoed van Andries Baart om te verhelderen hoe de doorgaans impliciete zinvragen van ouderen vanuit hun eigen perspectief adem kunnen krijgen. Niet zozeer oplossingsgericht, als wel relatiegericht, daar komt het op neer.

Veltkamp onderzoekt de balans tussen barmhartigheid en beheersing, onder andere met een *démasqué* van taalgebruik in de zorg: wie zorg een product noemt, vervreemdt het woord van zichzelf. Van de mensen voor wie gezorgd dient te worden en raakt onderweg iets kwijt: zorgzaamheid. Het denken van Joan Tronto is levert voor hem passend gereedschap om de schade aan het woord mee te herstellen – en in een adem ook de schade aan de zorgverleners.

Hettinga raakt in één bijdrage aan zowel de onmacht van de hulpverlener als die van de zorgbehoefte: hij werkt met demente mensen en maakt helder hoezeer zowel de ene als de andere partij in de zorgrelatie voortdurend naar relatie moeten zoeken; de taal van het symbool is daarbij de reddingsboot waarin beiden het vege lijf althans enigszins kunnen bergen.

De bijdragen van *Scheffers* (*Het centrum voor ouderen en levensvragen in Nijmegen. Extramuraal geestelijke verzorging gedragen door levensbeschouwelijke en maatschappelijke organisaties.*) en van *Grul* (*Geestelijke verzorging aan kwetsbare ouderen. Visie, strategie en beleid vanuit de zorginstelling.*) geven beeld van geestelijke verzorging in de wijk (*Scheffers*) en van geestelijke verzorging in de wijk vanuit een zorginstelling. Bepaald niet hetzelfde, hoewel de twee werksporten een zekere overlap vertonen.

Om bij deel I te beginnen: de theoretische exercities snijden echt wel hout. Wat mij betreft: zeker die van *Baars*. Het artikel van van *Erp* blijft me toch het beste bij. Ik denk: vanwege de inductieve benadering; van *Erp* zet in met een persoonlijke ervaring en analyseert die zo, dat duidelijk wordt dat hijzelf deel is van het probleem dat ouder worden (ook) is.

De leeservaring van deel II is minder eenduidig. *Scheffers* en *Grul* bieden iets dat zich goed laat lezen, maar dat naar mijn smaak eerder thuis hoort in een stevige beleidsnota dan in een bundel als deze. *Veltkamp* is helder en overtuigend in zijn analyse; uitstekend om te lezen, maar ik had zijn tekst liever in meer uitgewerkte vorm in deel I gezien. *Huizing* overtuigt niet echt. De opzet is veelbelovend – wat stellen die beleidsvisies eigenlijk voor? – maar de suggesties om die visies tot een behouden huis te maken zijn me te bleek. Geen onzin, maar te bleek.

Toch een mooi boek, al met al. Het had dunner gemogen, maar er staat veel in dat de moeite van het lezen loont. Maar waarom is ouder worden toch zo'n getob? Waarom word ik toch zo treurig van die analyses? Waarom wordt het me zwart te moede als ik lees in hoeveel fraaie projecten ik terecht kan komen als mijn tijd eenmaal daar is? Zou dat nou komen omdat ik zelf een dagje ouder begin te worden? Is er een geestelijk verzorger onder de lezeres die me uit die put kan praten?

Menno Wigman, *Het gesticht. Drie maanden Den Dolder*, Prometheus, Amsterdam, 2007, pag. 104, ISBN 90-446-089-67, € 18,90.

Gelezen door: Drs. Ben de Boer, geestelijk verzorger in JelinekMentrum GGZ, Amsterdam.

‘Wat heb ik toch in me dat al wat zwakzinnig, gek, idioot en wild is, op het eerste gezicht voor mij in liefde ontvlamt? Begrijpen die arme schepsels misschien dat ik één van hen ben?’ Het zijn woorden van Flaubert, maar dichter Menno Wigman had ze ook kunnen zeggen. Zijn leven lang wordt hij al door verwarde geesten aangesproken. Ook letterlijk. Want zijn jeugd bracht hij door in Santpoort, waar tot voor kort Amsterdammers met psychiatrische problematiek achter de duinen verbleven. Als ‘artist in residence’ nam Wigman voor drie maanden zijn intrek in een leegstaand paviljoen op het terrein van de Willem Arntsz Hoeve in Den Dolder. Hij wilde er een aantal nieuwe gedichten schrijven en een zoektocht ondernemen naar de poëzie van de bewoners van de kliniek. In *Het gesticht. Drie maanden Den Dolder* beschrijft hij dat verblijf. Het is een prachtig uitgegeven log- en plakboek over het alledaagse leven in de kliniek door de ogen van de dichter. Wigman doet prachtige observaties: ‘De mensen leven hier van een paar euro per dag, doen alles om aan geld te komen. Als er al vragen zijn lijken dat vooral vragen om plukjes weed, plukjes shag, plukjes geld, en, dat ook, plukjes aandacht’. (23). Het is een plezierig en eerlijk boek omdat hij het leven binnen de muren van de psychiatrie niet al te mooi en ook niet al te zielig maakt. Al vrij snel neemt Wigman afscheid van de romantische gedachte dat ‘gekte’ voor goede kunst zou zorgen. Bewoners van Den Dolder produceren nogal wat poëzie, maar het is ingewikkeld om de ‘lyriek uit de kliniek’ op haar artistieke waarde te beoordelen. De gedichten zijn er te kwetsbaar voor en de dichters ook. Wel voelt Wigman zich na drie maanden met de bewoners van De Hoeve verbonden. Net als dichters, gaan ook zij veronachtzaamd door het leven.

Komt Menno Wigman ook een geestelijk verzorger tegen tijdens die drie maanden in Den Dolder? Hij maakt er geen melding van. Jammer. Er was vast wel iets te bespreken geweest op al die eenzame avonden naast de fles, ploeterend aan de nieuwe gedichten. ‘Ik weet dat poëzie van levensbelang is. Ik weet alleen nog niet voor wie’. (71). Een goede geestelijk verzorger biedt hier troost. Uit eigen ervaring.

Henk Veltkamp, *Beterschap. Zorg voor de ziel in dagen van ziekte*, Meinema, Zoetermeer, 2006, pag. 134, ISBN 90-211-4115-9, € 14,90 (voor meer informatie zie ook www.uitgeverijmeinema.nl).

Gelezen door: Mw. drs. Karin Seijdel, geestelijk verzorger van Meare, Eindhoven.

Dit toegankelijke boekje gaat over ziekte, over de betekenis van ziekte voor de zieke zelf. Wat is eigenlijk gezondheid, wat is ziekte? Hoe kun je omgaan met angst? Wat betekenen verlangen en vertrouwen voor je als je ziek bent? Hoe kun je omgaan met de eindigheid van je leven, die door ziekte ineens maar al te reëel de aandacht vraagt? Veltkamp bespreekt op anekdotische wijze grote begrippen als ziel, geest en lichaam. Hij gaat uit van zijn eigen spirituele traditie, de protestants-christelijke, maar wil ook mensen van andere levensovertuigingen aanspreken. De grote thema’s die hij aansnijdt, illustreert hij met voorbeelden van begeleidingsgesprekken uit het ziekenhuis. Het boek biedt veel om over na te denken. Over gemeenplaatsen als ‘het kan altijd erger’ of ‘je kunt ook van een ziekte veel leren’. Veltkamp oordeelt mild over mensen die dergelijke dingen aan een ziekbed zeggen. Het komt voort uit verlegenheid, maar het kwetst de zieke wel vaak tot in zijn ziel. Het ergste van ziek zijn is wellicht wel dat je er niet meer bij hoort, bij de wereld van de sterken en gezonden. En dat is in onze maatschappij welhaast de enige norm geworden. Het boekje van Veltkamp gaat niet mee in dit discours, maar geeft een tegenluid. Zieken en ziekte hebben hun eigen taal en eigen zingeving. Een eigen zoektocht.

Inaugural Conference of the European Society for the Study of Theology and Disability

Van 29 t/m 31 augustus 2007 wordt in Schoorl (NH) de oprichtingsconferentie gehouden van de European Society for the Study of Theology and Disability.

De afgelopen jaren is een aantal Europese theologen, ethici, sociale en medische wetenschappers betrokken geweest bij een reeks opwindende en vruchtbare bijeenkomsten over hun werk op het gebied van theologie en handicap. We vinden dat de tijd rijp is om het werk in dit veld bij elkaar te brengen in een duurzaam verband. Het doel is theologische reflectie en praktisch engagement te stimuleren met het oog op een zinvolle deelname van mensen met een beperking aan de samenleving. Daarom stellen we de oprichting voor van een *European Society for the Study of Theology and Disability*. Deze organisatie, (ESSTD), wil de diverse aspecten van dit terrein bij elkaar brengen – visies op handicap, normen en waarden, zorg- en ondersteuningspraktijken, overheidsbeleid, maatschappelijke ontwikkelingen – opdat de dagelijkse werkelijkheid van mensen met een beperking in alle opzichten serieus wordt genomen. Bestudering van deze aspecten vanuit de Christelijke traditie is hierbij het uitgangspunt.

Denken vanuit de Christelijke traditie impliceert een normatieve positie. Dat is een principiële keuze, maar sluit aandacht en ruimte voor andere visies en tradities niet uit.

Thema van de conferentie

Afgezien van een *Inaugural Address* door Hans Reinders, zal het programma bestaan uit de presentatie van ingediende papers die zich richten op het thema van de conferentie: *Disability, Church and Society*. De aandacht zal uitgaan naar de mogelijke rol van geloofsgemeenschappen – Christelijk of anderszins – in het ondersteunen

van mensen met een beperking in het streven naar een zinvolle plaats in de samenleving. Kritische bezinning op deze vraag is actueel nu onze samenleving zelf tekenen van desintegratie begint te vertonen en moeite blijkt te hebben met het integreren van minderheidsgroepen. De sociologische literatuur – met name vanuit *disability studies* – bevestigt onveranderlijk de kracht van sociale en culturele uitsluitingsmechanismen. Tegen deze achtergrond rijst de vraag wat mensen met een beperking in dit opzicht mogen verwachten van religieuze gemeenschappen.

Deelnemers

De conferentie zal academici, pastores en geestelijk verzorgers, kerkelijke bestuurders en andere betrokkenen samenbrengen. Toegankelijkheid voor rolstoelers wordt gegarandeerd. Vanwege de verwachte internationale deelnemers, zal de voertaal van de conferentie Engels zijn.

Locatie

We zullen te gast zijn bij Scorlewald, een antroposofische woon- en werkgemeenschap voor mensen met een verstandelijke beperking.

Verblijf

Maaltijden, koffie en thee, drankjes en andere versnaperingen zullen worden genoten op Scorlewald. Voor logies hebben we de volledig uitgeruste camping van 'de Noorderhoeve' tot onze beschikking, een kwartier lopen van Scorlewald. Voor deelnemers die om persoonlijke redenen op andere accommodatie zijn aangewezen zullen een beperkt aantal hotel reserveringen beschikbaar zijn. **Omdat het aantal kampeerplaatsen beperkt is dienen boekingen niet later plaats te vinden dan 1 juli 2007.**

Kosten

Nederlandse en Belgische deelnemers betalen

voor deelname aan de conferentie € 175,- (inclusief camping). Reiskosten zijn voor eigen rekening. Eventuele extra hotelkosten zullen tot het maximum bedrag worden vergoed wanneer de te verwerven subsidies dit toelaten.

Presentatie van papers

Drie sessies met 8 papers, elk van 60 minuten waarvan 40 minuten voor de presentatie door de auteur, gevolgd door 20 minuten voor discussie. Abstracts moeten worden ingediend voor 15

juni 2007. Ingediende abstracts van niet meer dan 500 woorden zullen door de organisatoren worden geselecteerd wanneer het aangeboden aantal de beschikbare ruimte overschrijdt. Papers zullen niet van tevoren worden gedistribueerd. Eventuele publicatie van conferentiepapers in het *Journal of Religion, Disability and Health* is mogelijk na beoordeling door de redactie van dit tijdschrift.

Voor opgave en meer informatie kunt u mailen naar: JS.Reinders@th.vu.nl

Vooraankondiging conferentie *De toekomst van de geestelijke verzorging in de Zorg*

Op dinsdag 28 augustus aanstaande zal aan de Universiteit van Tilburg de conferentie *De toekomst van de geestelijke verzorging in de Zorg* worden gehouden. Het is de bedoeling tijdens deze conferentie een 'vervolgslag' te maken op basis van de recent verschenen publicatie *Vier besturingsmodellen voor de geestelijke verzorging in de Zorg* (van de hand van ir. L. van Gastel en prof. dr. A.H.M. van Iersel). De bijeenkomst is bedoeld voor alle direct betrokkenen: geestelijk verzorgers, werkgevers, zorgverzekeraars, vertegenwoordigers van kerken, politici. De conferentie wordt georganiseerd door de Wetenschapswinkel van de Universiteit van Tilburg in samenwerking met professor Van Iersel (bijzonder hoogleraar aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg) en de werkgeversorganisatie ActiZ. Op dit moment wordt de conferentie inhoudelijk voorbereid. In juni zal een programma-met-toelichting verschijnen. Geïnteresseerden kunnen hun belangstelling alvast kenbaar maken via een mailbericht aan K.E.Nijs@uvt.nl, onder vermelding van 'Conferentie geestelijke verzorging' (zij ontvangen dan een elektronische versie van het programma-met-toelichting). Deelname aan de conferentie kost € 50,-. Deelnemers wordt voornoemde publicatie *Vier besturingsmodellen voor de geestelijke verzorging in de Zorg* toegestuurd.

Gastel, van L. & Iersel, A.H.M., *Vier besturingsmodellen voor de geestelijke verzorging in de zorg*, 2007, pag. 128, ISBN 978 90 5573 795 6, Uitgeverij Damon, Budel, € 16.90. Deze uitgave is bestemd voor bestuurders van zorginstellingen, geestelijk verzorgers maar ook voor stakeholders op breder politiek en maatschappelijk vlak.